

Tēzes uz 2021.gada 4.februāra konferenci

Jebkuru demokrātiski tiesisko režīmu raksturo trīs lietas: 1) likuma virsvadības princips, 2) pilsoniskās sabiedrības institūti un 3) brīvas un taisnīgas vēlēšanas.

Vēlēšanas un tautas nobalsošana ir demokrātijas institūti, kas nav zaudējuši savu aktualitāti, efektivitāti un legimitāti, tādēļ loģiski izriet jautājums: ja valsts pakāpeniski pāriet uz e-pārvaldi, vai tehniskā modernizācija skars vēlēšanu procesu un tautas nobalsošanu.

Pēdējie gadi pierāda, ka sistemātiski pieaug interese par jaunām pieejām vēlēšanu procesā. To apstiprina dažādi izmēģinājuma projekti valstīs, kur parlamenti apsver ideju par interneta balsošanas ieviešanu.

Izcelšu svarīgākos aspektus: tehnoloģiju attīstība iezīmē mūsu sabiedrības nākotni, šī attīstība ir izaicinājums pielāgoties, pieņemt un saprātīgi pielietot, šī evolūcija ir nenovēršama, un diskusijas un risinājumi par ceļiem, pa kuriem virzīsimies, ir svarīgi.

Šajā diskusijā vēlētos akcentēt vēlēšanu aizklātuma un privātuma nozīmi demokrātiskās vēlēšanās, konkrētāk, interneta vēlēšanās (i-vēlēšanās).

Vērtēt interneta vēlēšanu konstitucionalitāti e-demokrātijas ietvaros var, ievērojot konstitucionāli tiesisko atbilstību vienlīdz attiecībā uz vēlēšanu pamatprincipiem, tā arī galvenajām tiesiskajām prasībām, kas izriet no interneta vēlēšanu modeļa īpatnībām.

Ir vairākas valstis, kuras ir vērtējušas e-vēlēšanu konstitucionalitāti, un šī brīža atziņa ir: šādas vēlēšanas pašas par sevi nav antikonstitucionālas ar atrunu, kādā kontekstā mēs tās aplūkojam¹. Konstitucionālās un augstākās

¹ Austrijas Konstitucionālās tiesas 2011.gada 13.decembrī lietā [85/11 et al] vērtēja e-vēlēšanu kārtības, kas noteikta Studentu savienības likumā, atbilstība konstitūcijai. 2009.gadā Austrijas Studentu savienības [ASS] vēlēšanās tika pieļauta elektroniskā balsošana. Atsevišķas savienības grupas apstrīdēja e-vēlēšanu rezultātus norādot, ka e-vēlēšanas bija antikonstitucionālas, jo tika pārkāptas tiesības uz brīvām, taisnīgām, aizklātām vēlēšanām un datu aizsardzība. Pieteicēji sūdzībā norādīja, ka e-vēlēšanās nebija iespējams nodrošināt pareizu elektronisko balsu skaitīšanu, pārbaudīt rezultātus otrreizējā balsu pārskaitīšanā, un garantēt balsošanas aizklātumu balsotājiem e-vēlēšanās. Konstitucionālā tiesa atzina, ka uz studentu savienības vēlēšanām nav attiecināms Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 1.protokola 3.pants, jo tas ir attiecināms tikai uz legīslatīvajām iestādēm. Konstitucionālā tiesa norādīja, ka vēlētajiem nepieciešama noteikta tehniskā pieredze, kuru nevar uzskatīt par pašsaprotamu lielākajai daļai vēlētajū, lai pārliecinātos par elektroniskās balsošanas procedūras atbilstību vispārējiem balsošanas principiem. E-vēlēšanu sistēmai jābūt veidotai tādējādi, ka ir iespējams verificēt vēlēšanu rezultātus. E-balsošanas izmantošana Austrijas Studentu apvienības 2009.gada vēlēšanās bija paredzēta kā izmēģinājums elektroniskās balsošanas ieviešanai federālajās vai pašvaldību vēlēšanās pārskatāmā nākotnē. Šo procesu pavadīja aktīvi savienības studentu grupu protesti, tiesību eksperti, kā arī tehniskie eksperti bija skeptiski par šo vēlēšanu procesu. Tiesas nolēmuma īss kopsavilkums raksturojams sekojoši: e-balsošanas trūkumi, uz ko norādīja tiesa

tiesas ir uzsvērušas, ka Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 1.protokola 3.pants, kas garantē pilsoņiem tiesības vēlēties, ir attiecināms tikai uz valsts institūtiem ar leģislatīvo funkciju.

Ieviešot interneta vēlēšanas, jāpatur prātā, ka vēlētajiem nepieciešama noteikta tehniskā pieredze, kuru nevar uzskatīt par pašsaprotamu lielākajai daļai vēlētajū, lai pārliecinātos par interneta balsošanas procedūras atbilstību vispārējiem balsošanas principiem (vispārīgums, vienlīdzība, tiešums, aizklātums, proporcionālitate). Interneta vēlēšanu sistēmai jābūt veidotai tādējādi, ka ir iespējams verificēt vēlēšanu rezultātus.

Mans priekšlikums ir šīs sarunas rezultātā likt uz iedomātajiem Temīdas svaru kausiem PAR un PRET argumentus interneta vēlēšanu ieviešanai. Ko dos šī argumentu līdzsvarošana? Atbildi uz jautājumu, vai esam gatavi nekavējoties pāriet uz interneta vēlēšanām, vai un kādi priekšdarbi būtu jāveic, lai valstī ieviestu interneta vēlēšanas.

Interneta vēlēšanu ieviešanas motīvi ir dažādi, un visbiežāk piesauktie iemesli ir, ka i-vēlēšanas:

- palielinātu vēlētajū mobilitāti,
- dotu iespēju piedalīties vēlēšanās vēlētajū, kuri dzīvo ārpus savas mītnes zemes,
- palielinātu vēlētajū aktivitāti, nodrošinot papildu platformu balsošanai,
- paplašinātu slimnieku un personu ar īpašām vajadzībām piekļuvi vēlēšanu procesam,
- samazinātu vēlēšanu izmaksas, ļautu publicēt vēlēšanu rezultātus daudz operatīvāk, respektīvi, atvieglotu un paātrinātu procedūru.

Šie argumenti tiek likti uz vienu svaru kausu. Uz otra svaru kausa varētu gulties tādi pretargumenti kā:

- šķērslis jebkurā i-balsošanas sistēmā visā pasaulē ir drošības jautājums - nodotu balsi var manīt, ja sistēma to pieļauj vai ar sistēmas izveidi ir saistīta persona, kura ļaunprātīgi izmanto sistēmas trūkumus,
- vēlētajū vietā var balsot neautorizēts vēlētajū,
- i-vēlēšanu modelis negarantē aizklātuma un privātuma ievērošanu.

(piemēram, manipulācijas vai programmēšanas kļūdu iespējamība), ir raksturīga katrai elektronisko vēlēšanu sistēmai, turklāt standarti, kas tiek izvirzīti šādam vēlēšanu regulējumam ir sasnieguši tādu līmeni, kuru juridiski un praktiski nav iespējams apmierināt.

Man kā tiesībsargam, līdzās tehniskajiem riskiem, lielākās bažas rada privātuma un aizklātuma garantēšana interneta vēlēšanās.

Valstij, pieņemot galīgo lēmumu ir jābūt izrunātiem visiem svaru kausos saliktajiem “atsvaram-argumentiem”, jāsaprot, ka ar trūkumiem būvēta sistēma var graut uzticību fundamentālam demokrātijas institūtam – vēlēšanām un tautas nobalsošanai.

Papildus vēlos norādīt, ka ir jāsaprot, vai sabiedrība ir gatava (tehniski ekipēta) šāda izaicinājuma ieviešanai. Latvijas sabiedrība strauji noveco, un par pilnīgu gatavību pāriet uz interneta vēlēšanām varētu liecināt arī apzinātā sabiedrības daļa, kurai piemīt tehnoloģiju pratība un kura ir tehniski “ekipēta” šim procesam. Valstij tāpat jābūt gatavai tādām izaicinājumiem - kā sagatavot interneta vēlēšanu procesam to sabiedrības daļu, kuru dzīvē ir atbalsta funkcija, t.i. personas ar īpašām vajadzībām.

Par privātumu un aizklātuma garantēšanu

Privātuma (personas datu) aizsardzība un aizklātuma garantijas varētu būt lielākie izaicinājumi interneta vēlēšanās. Nav jāpieņem, ka cilvēku intereses sargāt privātumu ir tikai viņu pašu interesēs. Aizklātā balsošana liek domāt, ka rūpes par citu interesēm un jūtām ir pietiekams pamatojums prasībai ievērot konfidencialitāti, anonimitāti un pat slepenību daudzos apstākļos.

Vai mēs piešķiram lielāku nozīmi privātuma instrumentālajiem vai iekšējiem aspektiem, ir atkarīgs no tā, kādas citas vērtības mums ir, un kādus apdraudējumus demokrātijai mēs saskatām.

Demokrātiskai iekārtai ir jābūt indivīda privātums, jo, ja pilsoņiem tiek piešķirtas tiesības pieņemt lēmumus par citiem, ņemot vērā viņu līdzdalību politiskajā procesā, secīgi viņiem jābūt tiesībām pieņemt lēmumus pašiem par sevi vissvarīgākajās personīgajās lietās. Ja privātums ir vērtība demokrātijā, tad šai vērtībai jābūt pakārtotai un, iespējams, raksturotai tādā veidā, kas sargā indivīda patību, konfidencialitāti un intimitāti. Balsošanas aizklātums ir standarta pamatojums šai koncepcijai.

Privātums vēlēšanu kabīnē rada drošības sajūtu, ka mēs esam brīvi savā izvēlē un neesam/nebūsim pakļauti ārējam spiedienam vai ietekmēšanai. Balsošanas aizklātuma pamatojums ir tas, ka tas nepieciešams, lai novērstu to, ka korupcija, piespiešana, iebiedēšana grauj vēlēšanu procesa godīgumu.

Aizklātums balsošanā neliedz personām paust savu izvēli, un juridiski neviens nevar pieprasīt, lai personas atklāj savas izvēles balsojumā. Tomēr atklāts jautājums ir, kā interneta vēlēšanās var garantēt aizklātumu.

Ja balsošanas aizklātums netiek ievērots, un sistēma pieļauj nesankcionētu personas datu apstrādi (hakeri, kuri iekļūst sistēmā, maina datus vai vāc tos citai apstrādei), tas var veidot būtisku privātuma aizskārumu, kas demokrātiskā valstī nav pieļaujams.

Manā ieskatā, svaru kausos liktā atvieglotā procedūra, ātrums, ērtums nevar būt svarīgāki un kompensēt būtiskus privātuma apdraudējumus, kā arī konfidencialitātes ievērošanas nepieciešamību.

Kopsavilkums

Publiskajā telpā diskusijas par pāreju uz interneta vēlēšanām izskan biežāk, un tam iemesls nav tikai paaudžu nomaiņa. Modernās tehnoloģijas intensīvāk ienāk mūsu ikdienā, tādēļ loģiski secināt, ka šis process skars arī vēlēšanas. Interneta vēlēšanas jau šobrīd ir realitāte dažās valstīs, tādēļ nav izslēgts, ka arī Latvija nākotnē pie pilnīgas digitālās drošības garantiem un vēlēšanu pamatprincipu ievērošanas šādā vēlēšanu modelī varētu pāriet uz interneta vēlēšanām.